

A kitelepítések 50. évfordulója

Esettanulmány: Diószeg

1. A „Lokális identitás és interetnikus kapcsolatok elemzése kárpát-medencei magyar településeken” című kutatóprogram a 2000. év második felében valósult meg, melynek keretén belül kutatásaimat *Diószegen (Sládkovičovo)* végeztem. A terepmunka során az itt élő nemzetiségek együttélésének azokat a jellegzetes vonásait, írott és íratlan szabályait vettem szemügyre, amelyek meghatározóak lehetnek a nemzetiségek között kialakult jelenkori viszony minőségének meghatározásában. Az interetnikus kapcsolatok vizsgálatán keresztül egy-egy jellemző együttélési konfliktus vizsgálatával kutattam azt is, hogy ezek mennyire hatnak a magyar közösség lokális identitástudatára. Jelen esetben az etnikai együttélés egy 1997-ben lejátszódó eseménye kerül bemutatásra.

A mai Sládkovičovo – eredetileg két önálló közigazgatással rendelkező, de teljesen összeépült és sok viszonylatban a múltban is tevékenyen együttműködő község, Magyardiószeg és Németdiószeg egyesítéséből jött létre 1943-ban Diószeg néven. A települést 1983-ban városi rangra emelték. Statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy már a 20. század elején a magyar ill. a német többségi nemzetiség mellett szép számmal éltek a településen szlovákok, romák és zsidók. 1900-as adatok szerint Magyardiószeg 2722 fős lakosságának 82,2%-a magyar és 12,2%-a szlovák nemzetiségű volt. Ekkor Németdiószegnek összesen 737 lakosa volt, aminek több mint 50%-át a németek alkották, a lakosság 35,7%-át pedig a magyarok és 6,8%-át a szlovákok tették ki.⁴³ A korai szlovák betelepítés elsősorban a helyi 1867-ben alapított cukorgyárnak, az ehhez tartozó üzemeknek és nagybirtokoknak volt köszönhető. A 20. század folyamán végbe ment politikai változások és az ezekkel járó impériumváltások (*az 1. világháború, a első Csehszlovák Köztársaság megalakulása, az ún. bécsi döntés, a 2. világháború, a zsidóüldözés, az 1945–1948-as időszak megtorló intézkedései: a németek kitoloncolása, a magyar-szlovák lakosságcsere, a reszlovakizáció, továbbá a szocialista társadalom építése, a belső migráció, az 1989-et követő változások*) hatása a diószegi lakosság nemzetiségi összetételében is megmutatkozott. Az 1930-as népszámlálási adatok alapján a két községben 2436 magyar, 1256 szlovák, 442 német, 228 cigány és 80 zsidó élt. 1946 tavaszán a 1945/33 sz. „beneši dekrétum” értelmében sor került a németek kitoloncolására, amely Diószegen kb. 60 személyt érintett. A helyi magyarok nemzetiségi és szociális-gazdasági összetételének egyensúlyát végérvényesen megbontották az ellenük érvénybe lépett rendelkezések: a reszlovakizáció, a Csehországba való deportálások és a magyar-szlovák lakosságcsere. A reszlovakizáció lezárása után az 1946-os népszámlálás adatai alapján Diószegen a 4725 fős összlakosságból 2095 fő (44,4%) szlovák és 2586 fő (54,7%) pedig reszlovák volt.⁴⁴ 1946 késő őszen a 1945/88 sz. az általános munkakötelezettséget előíró elnöki rendelet alapján több családot Diószegről munkaszolgálatra Csehországba deportáltak.⁴⁵ Hazatérésükre csak 1949 tavaszán kerülhetett sor. A magyar-szlovák la-

⁴³ Dr. Svetoň, Ján: *Slováci v Maďarsku*. Bratislava, 1942:128.

⁴⁴ A levéltári kutatásokért és a segítségért köszönetemet fejezem ki Bukovszky Lászlónak, a Vágsellyei Járási Levéltár munkatársának. ŠOKA-Š. ONV-G. i.sz. 7376/1948.

⁴⁵ ŠOKA-Š. ONV-G.i.sz. 63/1947.

lakosságcseré keretén belül 1947 áprilisában indult meg a diószegi magyar családok Magyarországra való telepítése. Diószegről 144 családot – gazdasági egységet – jelöltek ki áttelepítésre.⁴⁶

1945 után több hullámban és több irányból érkeztek a községbe szlovák nemzetiségű új lakosok. Az 1948-as kimutatás szerint Diószeg lakossága 4950 fő volt. Ebből 882 eredeti helyi szlovák, 426 fő 1945 után Szlovákia különböző vidékeiről idetelepült szlovák az ún. belső telepítések keretén belül, 168 reemigráns szlovák a volt Jugoszlávia, Bulgária és részben Magyarország területeiről és 827 a magyar-szlovák lakosságcseré alapján.⁴⁷ Az 1995-ös statisztikai adatok szerint a település lakosainak száma 6090 volt, amelynek nemzeti megoszlása a számadatok szerint: 53,4% – a szlovák, 45,8% – a magyar, 0,5%-a cseh, 0,2% roma és 0,1% egyéb.⁴⁸

2. A politikai változásoknak és a történelmi események átértékelésének hatására az addig Magyarország és Csehszlovákia közötti kölcsönös egyezség alapján történt szlovák-magyar lakosságcseréről a szakirodalom 1989 után már mint a magyarok kitelepítéséről és a szlovákok „óhazába való visszatéréséről” beszél.

Az 1997-es év a dél-szlovákiai magyaroknak és szlovákoknak alkalmat kínált a megemlékezésre, az ünneplésre. Az itt élő magyarok családjaik, rokonaik, ismerőseik és szomszédaik „kitelepítésének” 50. évfordulójára emlékeztek. A szlovákok pedig „az óhazába való visszatérés” kerek évfordulóját ünnepelték.

2. 1. Az 1947-ben Diószegre érkező szlovákok Pitvarosról települtek át. Ondrej Bulík, az ottani lelkész vezetésével a pitvarosi evangélikusok 68%-a jött akkor Csehszlovákia területére.⁴⁹ Diószegen már abban az évben megalakult a Matica slovenská helyi szervezete, amely abban az időben az egyedüli létező kulturális szervezet volt a településen, s a mai napig a helyi szlovákság kulturális egyesületeként működik.⁵⁰ A Galántai Matica slovenská Ház 1997-ben a „A szlovákok hazatérésének 50. évfordulója” címmel ünnepségsorozatot rendezett a galántai járás több olyan településén, ahol 1947-ben Magyarországról származó szlovákok nagyobb számban telepedtek le és máig itt élnek. Ennek a rendezvénysorozatnak a keretén belül a Diószegi Városi Hivatal támogatásával Diószegen 1997. június 20–21-én a Matica slovenská helyi szervezete rendezésében ünnepségek valósultak meg. A szlovákok ezt az emléknapot népünnepélyként élték meg. A programot gyermekdiszko, bál, evangélikus istentisztelet, ünnepi műsor bemutatása töltötte ki, amelyben a helyi szlovák gyermek – néptáncgyűttes mellett pitvarosi származású művészek és a nagyszombati régióból érkező szlovák folklórcsoportok szórakoztatták a közönséget.⁵¹ Ebből az alkalomból a diószegi Matica slovenská alapszervezete egy kiadványt adott ki *A szlovákok Magyarországról Diószegre való érkezésének 50. évfordulója* (50. výročie príchodu Slovákov z Maďarska do Sládkovičova) címmel, melyben Pitva-

⁴⁶ ŠOKA-Š.ONV-G.i.sz. 16339/1947.

⁴⁷ ŠOKA-Š.ONV-G. i.sz. 11/1948.

⁴⁸ Oblastná správa Štatistického úradu SR v Bratislave. Štatistické informácie, 1996:19.

⁴⁹ 50. výročie príchodu Slovákov z Madarska do Sládkovicova, Sládkovicovo, 1997:4.

⁵⁰ ŠOKA-Š. OÚ-G. i.sz. 5452/1947.

⁵¹ Zelinková, Zuzana: A szlovákok hazatérésének 50. évfordulója. In: Élet Sládkovičovón, 1997/8, 2.

ros, valamint az ottani szlovákok idetelepülésének történetéről, az alföldi szlovákok kulturális, társadalmi és politikai életéről Diószegen az elmúlt 50 év alatt olvashatunk. Arra vonatkozóan is találunk itt visszaemlékezéseket, hogy a pitvarosi szlovákok „...visszatérve őseik hazájába hitték, hogy gyermekeik végre anyanyelvükön beszélhetnek anélkül, hogy valaki ezért megintené őket. Nem úgy, mint Pitvaroson, ahol az iskolában minden szlovák szóért egy pofon járt”.⁵²

2. 2. Diószegen a magyarok deportálásának, kitelepítésének, ill. a németek kitoloncolásának 50. évfordulójáról való megemlékezés fő szervezője a Csemadok helyi szervezete volt, amely 1950 óta szervezi a helyi magyarság kulturális életét máig látványos eredményeket elérve. Az ünnepségsorozat megrendezésére 1997. október 24–26-án került sor, melynek keretén belül *Diószeg régen és ma* címmel helytörténeti kiállítással mutatkoztak be a diószegieknak és a kedves meghívott vendégeknek, „...a távolba szakadt rokonoknak, ismerősöknek, barátoknak, kiket a sors kegyetlensége folytán arra kényszerítettek, hogy elhagyják a szülőföldjüket”.⁵³ Erre az alkalomra a Csemadok Diószegi Alapszervezete „*A szülőföld nem felejt*”. *Diószeg a kitelepítések tükrében 1945–1947* címmel kiadványt adott ki, melyben a község múltjáról, a helyi római-katolikus plébánia és a cukorgyár történetéről, a magyardiószegi oktatásról, a diószegi németek történetéről olvashatunk. A kitelepítettek és az ittmaradtak visszaemlékezései mellett a Magyarországra, ill. Németországba kitelepített diószegiek névsorát is megtaláljuk. Az akkori diószegi esperes feljegyzéseiben így számol be az eseményekről: „1947. január 28-án a katonaság segédletével kb. 50 magyar családot deportáltak Csehországba. 1947. áprilisa-májusa sok izgalmat tartogatott a magyarság számára. Ekkor zajlott le az itteni öslakosok legértékesebb részének a kitelepítése Magyarországra. Híveim közül ekkor a legjobb, a legvallásosabb 1300 diószegi lett kitelepítve, az ő helyükre Magyarországról szlovák nemzetiségű evangélikus hívek jöttek...”.⁵⁴ Az 50. évforduló alkalmából ez események emlékére a helyi magyar közösség összefogott és megszólította az 1946-ban kitoloncolt németek, ill. az 1947-ben kitelepített magyarok leszármazottait, rokonait a városban. Egy helyi magyar vállalkozó hathatós anyagi és erkölcsi támogatásával a helyi temetőben megépítették a Kitelepítettek emlékművét, melyen sorrendben szlovák, magyar és német nyelven a következő felirat áll: „Mindazok emlékére, kiknek nem adatott meg, hogy szülőföldjükön éljenek és haljanak”. Az emlékmű három tornya úgyszintén a településen élő három nemzetiséget hivatott jelképezni. Az emlékmű megépítését és a megemlékezést jelenlétükkel is támogatták Diószeg Városának Önkormányzata, a római katolikus és evangélikus egyház helyi hivatalos képviselői. A diószegi polgárok helyi „tájékoztatói és hirdetői” lapjában az emlékműről a városi képviselőtestület egyik tagja így ír: „A helyi temetőben felállított és felszentelt emlékmű szimbolizálja községünk történelmét, az emberi sorsokat és a kereszténységet. A szlovák, magyar és német nyelvű felirat az emberek azon óhaját fejezi ki, hogy mindenki saját szülőföldjén élhessen és majd halhasson meg függetlenül attól, hogy milyen nyelven fejezi ki ezt az óhaját”.⁵⁵ 1998-tól már hagyománnyá válik, hogy a Csemadok Diószegi Alapszervezete rendezésében minden évben a

⁵² Bernula Mihály: Pitvaros rövid története, 1969, 98.

⁵³ Pokreis Hildegarda: Egy kiállítás margójára. In: Élet Sládkovičovón, 1997/11–12, 12.

⁵⁴ Takács Pál: Krónika, Diószeg, 32.

⁵⁵ Pisi László: Emlékezünk. In: Élet Sládkovičovón, 1997/11–12, 6.

Mindenszentek ünnepét megelőző szombaton sor kerül a helyi temetőben a Kitelepítettek emlékművének megkoszorúzására.

3. 1998-ban Nyíregyházán is megemlékeztek „a felvidéki magyar családok kitelepítésének 50. Évfordulójáról”. Félévszázaddal azelőtt ugyanis 9 községből, köztük Diószegről is, összesen 3000 embert telepítettek a várost elhagyó szlovákok helyére. Ennek emlékére Nyíregyháza Városi Önkormányzata a városháza falán emléktáblát helyezett el.⁵⁶ A város északi temetőjében pedig „áttelepített szülei emlékére” gyermekeik és unokáik „50 év múltán” felirattal közös síremléket állítottak, melyen szülei származási helye, vagyis az érintett kilenc település neve olvasható. A síremléket 1998. június 2-án avatták fel, s azóta a kitelepítettek napján, május 15-én minden évben sor kerül a megkoszorúzására. Erre az ünnepségre 1999-ben mind a 9 érintett település önkormányzata és polgárai is meghívást kaptak. Diószeg Város Önkormányzatának küldöttsége, élén a polgármesterrel, több helyi lakos kíséretében tiszteletüket tették az emlékműnél.⁵⁷

4. Az interetnikus kapcsolatok és lokális identitás kutatása keretén belül vizsgált témakörök egyike tehát a bemutatott példa alapján arra irányult, hogy az 1947-es események 50. évfordulójára állított emlékműhöz miként viszonyul a helyi lakosság egy-egy etnikai csoportja. Milyen hatást váltott ki továbbá az a tény, hogy a Kitelepítettek emlékműve a helyi magyarok kezdeményezésére a városi önkormányzat támogatásával épült meg. Vizsgáltam azt is, hogy van-e a településen más hasonló emlékhely, ill. emléktábla, ahol egy-egy ünnep alkalmával összegyűlnék a településen élő szlovákok, magyarok, németek és romák. A kutatást előre elkészített kérdőív segítségével, 18 adatközlővel, strukturált interjú formájában valósítottam meg. Az adatközlőim közül 12-en tudnak az emlékműről és az itt rendszeresen megrendezésre kerülő tiszteletadásra is el látogatnak. Tizenegyen közülük magyar nemzetiségűek. Megemlékeznek szeretteikről, régi ismerőseikről, akik idegen földben nyugszanak. Egyértelműen hasznosnak tartják azt, hogy ez az emlékmű megépült, ugyanis „...lassan kihálnak annak a generációnak a tagjai, akik még saját maguk élték át a kitelepítés borzalmas időszakát, és így az emlékmű a fiatalokat emlékezteti majd arra, hogy ez mégegyszer nem történhet meg”. Egy cigány származású, magát magyar nemzetiségűnek valló 40 év körüli nő így fogalmazta meg az emlékmű eszmei küldetését: „Legyen ez a hely nemzetiségi megkülönböztetés nélkül emlékhely minden idevalósi olyan ember számára, akit máshol ér a halál, idegen földben nyugszik”. A német nemzetiségű, szlovákuul jól, magyarul kevésbé jól beszélő adatközlő átélte az üldöztetés sok kínját, míg végül mégis Diószegen telepedett le családjával. Őt a következőképpen szólította meg az emlékmű üzenete: „Ez egy szép gesztus, s nekem egyáltalán nem számít, hogy ez a Csemegek kezdeményezésére valósult meg. Rendszeresen kijárok oda”. További négyen tudnak az emlékműről, de különböző okokból nem látogatják. Ezek közül egy esetben az ok az idős kor és a mozgáskorlátozottság. A következő esetben az egyén családjának tagjait a kitelepítés közvetlenül nem érintette. A további két megkérdezett 1947-ben Pitvarosról idetelepült szlovák, akik közül az egyik az említett évben 23, a másik 2 éves volt. Őket abban, hogy átérezzék a szülőföldjükön kitelepítettek keserű sorsát és tisztelni tudjanak emléküknél, megvallásuk szerint több tényező is gátolja. Ezek közül első helyen van az magyarázat, hogy ezt az emlékművet a magyarság összetartásáért sokat tevé-

⁵⁶ In: Élet Sládkovičovón, 1998/10, 10.

⁵⁷ Pisiová, Mária: Spominame... In: Život Sládkovičovón, 1999/4, 5.

kenykedő Csemadok kezdeményezésére állították. Elfogadhatatlan lenne számukra, ha az emlékmű felirata tartalmazná azok neveit, akiknek Diószegről 1947-ben távozniuk kellett. Az emlékmű a helyi temető régi részében áll, ahol leginkább a római-katolikusok (magyarok) elhunytai nyugszanak. A Pitvarosról származó szlovákok különálló temető-részbe temetkeznek, tehát a temetőlátogatások alkalmából gyakorlatilag az útjuk nem érinti az emlékmű környékét. A megkérdezettek abban mindnyájan egyetértettek, hogy a Kitelepítettek emlékműve az elhurcolt németek és a kitelepített magyarok emlékére emeltetett, amelyet azonban a helyi szlovákság nem látogat. Kivételt képez az az egy-két szlovák nemzetiségű személy, aki egy-egy ilyen ünnepségen hivatalból van jelen. A kitelepítettek emlékművéről 18-uk közül ketten nem tettek említést. Arra a kérdésre, hogy van-e a településen más hasonló emlékhely, ill. emléktábla, ahol egy-egy ünnep alkalmával összegyűlnek a településen élő etnikumok képviselői, egybehangzó választ kaptam olyan értelemben, hogy sem a szlovákoknak, sem a romáknak nincs olyan emlékhelyük a városban, amelynél rendszeresen valamely ünnep alkalmával tiszteletüket fejeznék ki. A helyi magyar közösség megtartó ereje máig a magyar kulturális értékek generációról generációra való hagyományozódásában rejlik, és hozzájárul a közösségen belül zajló harmonikus kulturális, társadalmi, szociális, gazdasági együttműködéshez. A diószegi szlovákság rétegezettsége (az elmúlt 150 év alatt több hullámban és több irányból ideérkezett kisebb-nagyobb szlovák népcsoport) megakadályozza a szlovák nemzetiségű lakosság összekovácsolódását az élet egyes területein. Míg a szlovák alapiskolát elhagyó fiatalok összefogásával, kulturális tevékenységének irányításával nem foglalkozik semmilyen öntevékeny szervezet, addig kulturális téren a magyar fiatalokkal való korosztályonkénti foglalkozásról a Csemadok helyi szervezete gondoskodik. A németek száma a településen elenyészően kevés, utódaik mára beolvadtak nagyjából a szlovákság, kisebbrészt a magyarság közé. A diószegi romák magukat mindig is magyarnak tartva, az 50-es években a „péror” gyors ütemben való felszámolása után házasodással, beköltözéssel elvegyültek a falubeliek között. Ma a magukat szlováknak tartó romák az 1970-es években Pusztafödémestről, ill. 1989-től Szlovákia különböző részeiről települtek ide, nekik semmilyen kapcsolatuk nincs az eredeti diószegi roma közösséggel.

Végezetül a kutatás során feltárt tények alapján megállapíthatjuk, hogy Diószegen 50 év után sincs zavartalan kommunikáció a szlovákok és a magyarok között. Fény derült arra is, hogy a helyi kulturális élet keretein belül sem a magyarok, sem szlovákok nem keresik az együttműködést. Csupán a Városi Hivatal által kezdeményezett rendezvények kétnyelvűek, s nevelik toleranciára az itt élőket, akiknek többségben nem okoz gondot sem a magyar, sem a szlovák nyelv valamilyen szintű alkalmazása.